

Pálfi Zoltán

Ligeti Lajos egyetemi tevékenysége a Horthy-korszakban

„Régóta nem esett annyi szó a magyar őstörténetről, mint az utóbbi években.

A forrásoktól, de még a legelemibb alapismeretektől is magukat gondosan távoltartó lelkes rajongók őstörténeti művekkel árasztják el a könyvpiacot, társadalmi folyóiratokban vitáznak, tudománytól távol álló napilapok anketóznak a magyar előidők alapvető kérdéseiről. A művelt magyar nagyközönség pedig tétován botladozik a délibáb-kergetőknek, a megszállott sámánkodóknak, a napi politika Sancho Pansáinak egyéni gusztusához, világnézetéhez szabott, egymással homlokegyenest ellenkező „elméletei” közt, és reménytelenül, kielégítetlenül keresi továbbra is a feleletet a nagy kérdésre: kik is vagyunk, honnan is jöttünk?”

1943-ban jellemezte így Ligeti Lajos a magyar közgondolkodást egy általa szerkesztett, népünk őstörténetét taglaló könyv előszavában.¹ Ha nem ismerénk a kiadás évszámát, joggal hihetnénk, hogy egy mai napilap, internetes portál vagy ismeretterjesztő könyv bevezetőjét olvassuk. Az idézet aktualitása mutatja, hogy Ligeti Lajos pályájával foglalkozni időszerű kérdéseket feszegető tevékenység. Tanulóévei, kutatói és oktatói munkássága egyaránt paradigmatis: egy olyan tudós magatartását jeleníti meg, akit felkészültsége, tudományos alapossága, nemzetközi beágyazottsága védetté tett a magyarkodó vágyálmok csábításával szemben, és aki e vágyálmok ellen küzdve feladatának tekintette, hogy tudományos eredményeit a nagyközönséggel is élvezhetően ismertesse. Az őt foglalkoztató, magyar érdekeltségű szakterületeket mindig a tudomány egészében szemlélte, s ügyelt arra, hogy a magyar vonatkozású eredmények, illetve hazánk közgyűjteményeinek releváns emlékei bekapcsolódjanak a nemzetközi tudományos élet vérkeringésébe. Részben e hozzáállásának, részben az általa kutatott terület sokrétségének köszönhetően számos tudományágban alkotott maradandót: a magyar nyelvtörténet, a turkológia, az altajisztika, a tibetológia és a buddhista tudományok terén egyaránt találkozhatunk műveivel. Emellett tudományszervező tevékenysége, illetve iskolateremtő oktatói munkássága is kiállta az idő próbáját: sorozatok, folyóiratok alapítása és szerkesztése ugyanúgy köthető nevéhez, mint nagy formátumú kutatók pályájának egyengetése.

<https://doi.org/10.24391/KELETKUT.2022.2.75>

¹ Ligeti Lajos, Előszó. In: *A magyarság őstörténete*. Szerk. Ligeti Lajos. Budapest, 1943 (reprint 1986), 5.

A jelen írás Ligeti Lajos életének egy szakaszára, annak is egy aspektusára összpontosít: hogyan indult el tudományos pályája az egyetemhez köthetően, miként vált egyetemi tanárrá, és mindez milyen szellemi-kulturális háttérben zajlott?

A szellemi-kulturális háttér

„Sinológiát, tibetisztikát, mongolisztikát, turkológiát azért művelt, mint ezt 1932-ben leírta, hogy megismerhesse és biztos alapokra helyezhesse a magyarság korai történetének keleti hátterét” – írja emlékbeszédében Róna-Tas András.² Elmondható, hogy Ligeti Lajos tanulmányait az e tudományterület műveléséhez talán legalkalmasabb időszakban kezdte meg. A Horthy-korszak közhangulata, az oktatás- és kultúrpolitika, a tudomány fejlődése egyaránt ideális feltételeket biztosított a magyar őstörténeti kutatásoknak. (A gazdasági világválság majd véget vet e fellendülésnek – kis híján Ligeti pályáját is alapvetően más irányba fordítja –, de a nagyközönség érdeklődése és a tudományos aktivitás továbbra is megmarad.)

A háttér felvázolását a magyar őstörténet iránti érdeklődéssel kell kezdeni, amelynek egyik oka a magyar nyelv rokonságának ügyében 1869-ben megindult úgynevezett „ugor–török háború”. Ennek során ugyan tudományos szempontból végleg egyértelművé vált nyelvünk rokonsága, ezt a végeredményt a közvélemény jelentős része, talán a többsége, nem fogadta el, és ez az attitűd a nemzettudat alakulására döntő hatást gyakorolt.³ E hatást a dicső múlthoz való egyre görcsösebb ragaszkodás mellett a valódinak vélt ősök megtalálására indított, a hibás előfeltevéstől függetlenül jelentős eredményeket felmutató keleti expedíciók fémjelzik.⁴ A rokonnak vélt népek összetartozás-tudatának erősödése az úgynevezett turáni mozgalom fellendülését eredményezte: 1910-ben megalakult a Magyar Turáni Társaság, melynek első alapszabálya „az ázsiai és a velünk rokon népek” tanulmányozását tűzte ki célul.⁵ A társaság befolyását mutatja, hogy 1916-tól – egyértelműen a világháborús szövetségi rendszer hatására – immár Magyar Keleti Kulturális Központ – Turáni Társaság néven az Országházban kapott helyet, és 1945-ig ott is maradt.⁶

² Róna-Tas András, *Emlékbeszéd Ligeti Lajos rendes tag felett*; https://mta.hu/data/dokumentumok/i_osztaly/1_osztaly_emlekbeszedekek/Emlekbeszed_Ligeti_Lajos.pdf (2022. március 22.). A 2002-ben elmondott beszéd 2006-ban jelent meg nyomtatásban az MTA Emlékbeszédek sorozatban.

³ Rövid összefoglalása: Ablonczy Balázs, *Keletre, magyar! A magyar turanizmus története*. Budapest, 2016, 30–33.

⁴ A legfontosabb expedíciók rövid ismertetése: Ablonczy, *Keletre, magyar!*, 33–40.

⁵ Ablonczy, *Keletre, magyar!*, 47–48.

⁶ Ablonczy, *Keletre, magyar!*, 64–66.

Trianon sokkja a szellemi életre is döntő hatást gyakorolt. Témánkat tekintve a legfontosabb, hogy a Turáni Társaságot tudományos szempontból többnyire jogosan elmarasztaló kutatók vagy intézményi szinten kapcsolódtak a társasághoz, vagy maguk is a magyar őstörténet felé fordultak. Erre álljon itt két jellemző példa. Németh Gyula turkológus, akinek legfőbb kutatási területe a magyar nyelv korai török kapcsolatai voltak, a társaság folyóiratának, a *Turán*-nak lett az egyik, a munka javát végző szerkesztője. Az általa szerkesztett évfolyamok minden tudományos követelménynek megfelelték, és Németh a társaság elnöke, Teleki Pál támogatását élvezve, kíméletlenül visszautasított minden dilettáns irományt.⁷ (Majd látni fogjuk, hogy Németh Gyula tudományos alapossága Ligeti pályáját is nagyban befolyásolta.) A másik példa Kmoskó Mihályé, aki a sémi népekkel foglalkozott, és aki előbb a Budapesti Tudományegyetem (később Magyar Királyi Pázmány Péter Tudományegyetem, a mai Eötvös Loránd Tudományegyetem elődje) Hittudományi Karán oktatott, majd 1923-tól a Bölcsészettudományi Karon vezette a Sémi Filológiai Tanszéket. A kor közhangulatát is jól illusztrálják az alábbi, akadémiai székfoglalóján 1922-ben elhangzott mondatai: „A béke boldog napjaiban e magas tudományos kitüntetés az öröm mámoros érzetével töltött volna el. De most, midőn szegény hazánkat a trianoni béke kínzókamrájában gúzsba kötve látom, amidőn a jóvátételi bizottság kegyetlen Shylockjainak hangos tanakodását hallom, hol és mikor fogják szipolyaikat a megcsonkított Magyarország testére illeszteni, hogy haladó életerejét dicső szövetségeseik javára fordítsák: úgy érzem, az akadémiai tagság szigorú célkitűzést jelent abban az értelemben, hogy annak, aki e magas tudományos testület tagjává lesz, minden önös érdeket, minden személyes becsvágyat félretéve minden erejét és képességét a haza, a hazai tudomány szolgálatába kell állítani.”⁸ Ennek jegyében a sztyeppevidék szír és arab nyelvű forrásainak feldolgozásába fogott, ám korai halála miatt az általa összeállított anyag csak évtizedekkel később jelent meg.⁹

Ehhez a kiemelkedő közéleti és tudományos irányultsághoz társult egy általánosabb jelenség: az Európa-szerre felerősödő, az egzotikumot, de az új vallásokat, ismereteket is kereső Kelet iránti érdeklődés. Hazánkban ennek tüztét elsősorban a már említett keleti expedíciók és az ezzel párhuzamosan egyre nagyobb mennyiségben érkező műtárgyak táplálták, de egyes esetekben nem

⁷ Így többek között Galgóczy János már akkor meghaladottnak számító sumer–magyar rokonságot feltételező írását is. Ld. Ablonczy, *Keletre, magyar!*, 70–72.

⁸ Idézi Zimonyi István, Kmoskó Mihály és a magyar őstörténet. In: *Őstörténet és nemzettudat, 1919–1931*. Szerk. Kincses Nagy Éva. Budapest, 1991, 63–64.

⁹ Kmoskó Mihály, *Mohamedán írók a steppe népeiről. Földrajzi irodalom I/1*. (Magyar Őstörténeti Könyvtár, 10.) Budapest, 1997; Uő, *Mohamedán írók a steppe népeiről. Földrajzi irodalom I/2*. (Magyar Őstörténeti Könyvtár, 13.) Budapest, 2000; Uő, *Mohamedán írók a steppe népeiről. Földrajzi irodalom I/3*. (Magyar Őstörténeti Könyvtár, 23.) Budapest, 2007; Uő, *Szír írók a steppe népeiről*. (Magyar Őstörténeti Könyvtár, 20.) Budapest, 2004.

feledkezhettünk meg a világpolitika eseményeiről sem. Japán váratlan megerősödése és nagyhatalommá válása, illetve a korábban ismertetett turáni gondolat, a faji rokonság feltételezése együtt azt eredményezte, hogy az általános keleti érdeklődésen belül kiemelt figyelem jutott Japánnak, Ady kifejezésével valóságos „Nippon-mániát” gerjesztve.¹⁰ A két világháború közti politikai kapcsolatok megerősödése pedig elsősorban a kulturális lehetőségek növekedésében csapódott le (Ligeti Lajos 1940-es japán tanulmányútját is a két ország közötti 1938-as barátsági és szellemi együttműködési megállapodás és az ennek nyomán felálló végrehajtó bizottságok működése tette lehetővé).¹¹ A kínai császárság megszűnése, az ottani modernizációs igény pedig a kapcsolatok élénkülésével együtt a kínai műgyűjtés fénykorát hozta magával.¹² E környezetben jött létre 1923-ban a Hopp Ferenc Múzeum, mely főleg a néhai műgyűjtő távol-keleti tárgyait mutatta be a nagyközönségnek,¹³ de az Iparművészeti Múzeumban 1929-ben nyílt Keleti Művészeti Kiállítás is jól illusztrálta mind a műgyűjtők, mind a nagyközönség érdeklődését.¹⁴

Végezetül szólni kell a kedvező tudományos fejlődésről is. A történeti-összehasonlító nyelvészet módszerei már a 19. században kialakultak, így nemcsak nyelvünk rokonsága vált egyértelművé, hanem az is, hogy a magyarság vándorlása során a nyelvet jelentős hatások érték. E kapcsolatok kutatásában a 20. század első évtizedeiben két olyan tudós játszott meghatározó szerepet, akik Ligetire is döntő hatást gyakoroltak: Gombocz Zoltán és Németh Gyula. E hatásról és a két tanár tevékenységéről Ligeti Lajos tanulmányai kapcsán még ejtek szót, akárcsak egy másik jelentős fejleményről, a belső-ázsiai térség kutatásának önálló tudományá válásáról.

A magyarság korai történetének és távol-keleti kapcsolatainak kutatásához tehát már a tárgyalat időszak elején rendelkezésre állt a megfelelő szellemi közeg és tudományos háttér, és Ligeti tanulóéveiben szilárdultak meg a szükséges intézményi alapok is.

Az intézményi keretek

Ahhoz, hogy a magyar őstörténet művelése az egyetemi keretek között megfelelően folyhasson, az akkori rendszerben a támogató szellemi háttér mellett megfelelő egyéniségekre volt szükség. Ebből a szempontból Ligeti Lajos a leg-

¹⁰ Wintermantel Péter, *Nippon-babona. A magyar-japán kapcsolatok története*. Budapest, 2016, 11.

¹¹ A megállapodás részleteiről és megvalósulásáról: Wintermantel, *Nippon-babona*, 32–33.

¹² Fajcsák Györgyi, *Kínai műgyűjtés Magyarországon a 19. század elejétől 1945-ig*. (Bibliotheca Hungarica artis Asiaticae. Hopp Ferenc Kelet-ázsiai Művészeti Múzeum Kiskönyvtára, 1.) Budapest, 2009, 21–22.

¹³ Fajcsák, *Kínai műgyűjtés*, 92.

¹⁴ A kiállításról részletesebben: Fajcsák, *Kínai műgyűjtés*, 99–105.

jobb időben érkezett az egyetemre. 1916-tól Németh Gyula vezette a török tanszéket, és 1921-ben került Budapestre Gombocz Zoltán, aki elsősorban magyar nyelvtörténetet oktatott; e két tanártól a nyelvtörténeti módszerek mellett török nyelveket és mongolt is lehetett tanulni. A további távol-keleti nyelvek elsajátításában Ligetit egy szerencsés véletlen segítette. Bethlen István miniszterelnök személyesen intézkedett, hogy az addig Debrecenben turkológiát tanító Pröhle Vilmos 1923-tól a tekintélyesebb Pázmány Péter Tudományegyetemen kaphasson katedrát, viszont mivel a török tanszék foglalt volt, a debreceni tanszéket „átstruktúrázták” Budapestre, Kelet-ázsiai Tanszék néven, ahol kifejezetten előírták, hogy kínai, japán és mandzsu nyelvet kell oktatni. Ennek oka az volt, hogy meg akarták akadályozni Pröhle ellenzéki színekben való indulását az 1922-es választásokon. Természetesen ezt nem lehetett leírni, így a hivatalos magyarázat szerint Japán megnövekedett szerepe indokolta a két egyetemet is érintő változtatást.¹⁵

Az egyetem által biztosított szervezeti és oktatói háttér mellett Ligeti Lajos szinte egész pályáját döntően befolyásolta egy másik, szorosan az egyetemhez kapcsolódó intézmény, az Eötvös Collegium is. A Collegium Eötvös Loránd kezdeményezésére jött létre 1895-ben, eredetileg a tanárképzés problémáinak orvosolására, ám a tárgyalt korszakra a hangsúly a tehetséges hallgatók elitképzésére helyeződött át.¹⁶ Az egyetemi órákon kívül a kollégisták idegen nyelveket, valamint a tanulmányaiknak megfelelő további órákat hallgattak. Komoly jelentősége lett annak is, hogy 1921-ben megalakult Az Eötvös Collegium Volt Tagjainak Szövetsége, elsősorban azzal a céllal, hogy „közéleti védelmet” biztosítsanak a Collegiumnak, ugyanakkor az így kialakult kapcsolati háló a tagok későbbi pályáján is segítséget nyújtott.¹⁷ Nem volt szokatlan a collegiumi tanári állások és az egyetemi katedrák közti átjárás, valamint az sem, hogy a korábbi diákok idővel a Collegium oktatóivá váltak, ahogy ez Ligeti esetében is történt.

A felkészülés évei

Ligeti Lajos kitűnő érettségi után 1921-ben iratkozott be a Pázmány Péter Tudományegyetem klasszika-filológia szakára, és egyúttal felvételt nyert az Eötvös Collegiumba is. Ez utóbbi helyen találkozott Gombocz Zoltánnal, aki Németh Gyulával együtt döntő hatást gyakorolt rá. Gombocztól először franciául tanul a Collegiumban, de 1922-ben nála hallgatja a magyar nyelv szókészletének történetét, így alkalma nyílik elsajátítani a nyelvtörténet módszertanát is. Emellett

¹⁵ Erről részletesen: Ormos István, Adalékok Pröhle Vilmos alakjához. *Keletkutatás* 2012. tavasz, 39–44; rövidebben: Galambos Imre, Interjú Csongor Barnabással. *Távol-keleti Tanulmányok* 10 (2018/1) 12.

¹⁶ Megalakulásának okairól és körülményeiről: Garai Imre, *A tanári elitképzés műhelye. A Bárány Eötvös József Collegium története 1895–1950*. Budapest, 2016, 45–51.

¹⁷ Garai, *A tanári elitképzés műhelye*, 181.

folyamatosan látogatja Németh Gyula turkológiai kurzusait,¹⁸ a fent említett Pröhle távol-keleti nyelvóráit, de a szláv nyelvekkel is megismerkedik.¹⁹ Így történt, hogy 1925-ben a tanári vizsgáját görögből és latinból tette le, de turkológiából doktorált, és az akkor kötelező két melléktárgynak a magyar nyelvészetet és a keleti nyelveket (kínai, mandzsu) választotta.²⁰ Már hallgatóként több cikket is publikált, kiérdemelve, hogy egy alkalommal Gombocz Zoltán nyelvészeti jutalomra, máskor Németh Gyula szorgalmi díjra javasolja,²¹ majd az utóbbi tanár kitüntetéses doktori címre terjessze fel.²²

Egy hiányosságról érdemes röviden szólni. Látni fogjuk, hogy tanárként Ligeti több alkalommal hirdetett buddhista témájú kurzusokat, azonban nincs nyoma, hogy egyetemi évei alatt e téren bármilyen komolyabb ismeretre tett volna szert. Bár a szellemi háttér bemutatásánál ismertetett, felfokozott Kelet iránti érdeklődés magával hozta a Buddháról és a buddhizmusról szóló művek megjelenését,²³ az egyetemen nem akadt az ilyen stúdiumok tanítására alkalmas oktató. Ezt a muníciót Ligetinek a későbbiekben és másutt kellett beszereznie.

Mivel Ligeti Lajos mind a gimnázium, mind az egyetem összes főtárgyából jelesre vizsgázott, az ezért járó kormányzói gyűrű mellé választhatott a biztos állás vagy egy külföldi ösztöndíj között. Hosszú távon gondolkodott, így 1925-től háromévi párizsi tanulás következett. Sinológiát, tibeti nyelvet, valamint a nomád népek történetét tanulta a kor legkiválóbb tudósaitól. Közülük az egyik legnagyobb sinológus, Paul Pelliot nevét kell kiemelni, aki Belső-Ázsiára nemcsak mint a nagy civilizációk peremterületére tekintett, hanem úgy is, mint egy saját jogon tanulmányozásra érdemes térségre.²⁴ Mivel Ligeti fontosnak tartotta a terepmunkát is (és mivel előbbi választása miatt hazatérése után már nem várta állás), a kultuszminisztérium és az akadémia támogatásával (és, tegyük hozzá, francia kapcsolatainak segítségével) 1928-ban hároméves kutatóútra indult, melynek során bejárta Belső-Mongóliát és Mandzsúriát.²⁵

¹⁸ Gombocz Zoltán tudományos pályájáról: Németh Gyula, *Gombocz Zoltán*. Budapest, 1972; Németh Gyuláról: Róna-Tas András, *Németh Gyula*. Budapest, 1990.

¹⁹ Ligeti Lajos életrajza a Szegedi Tudományegyetem Keleti Gyűjteményének oldalán: <http://www.bibl.u-szeged.hu/ligeti/LLeletrajz.hu.utf8.html> (2022. április 14.); Róna-Tas, *Emlékbeszéd*, 2.

²⁰ Róna-Tas, *Emlékbeszéd*, 2–3.

²¹ A kari tanács 1924. március 21-ei és 1925. április 30-ai jegyzőkönyvei: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/egyetemi_jegyzokonyvek_elte_BTK/ (2022. április 14.). A kari tanács mindkét javaslatot támogatta.

²² A kari tanács az 1925. június 3-ai jegyzőkönyv alapján (ld. az előző jegyzet hivatkozását) támogatólag terjeszti fel az egyetemi tanácshoz.

²³ A századfordulón megjelent magyar nyelvű művek értékelése (a nemzetközi háttér rövid bemutatásával): Fajcsák, *Kínai műgyűjtés*, 58–63; a két világháború közti időszakról igen röviden: Fajcsák, *Kínai műgyűjtés*, 91.

²⁴ Róna-Tas, *Emlékbeszéd*, 3.

²⁵ Uo.; Ligeti Lajos, *Sárga istenek, sárga emberek. Egy év Belső-Mongólia lámakolostorai-ban*. Budapest, 1943 (reprint 1988), 23–24.

Bár témánk szempontjából mellékes, de az út tudományos hozadéka mellett érdemes kitérni két mozzanatra. Az egyik, hogy nem feledkezett meg a hazai közgyűjteményekről sem: mintegy tucatnyi tárgyat (tibeti *thangkákat* [buddhista festményeket], tört, amulettet stb.) adományozott a Hopp Ferenc Múzeumnak,²⁶ emellett ő hívta fel az akkori igazgató, Felvinczi Takács Zoltán figyelmét egy Pekingben élő magyar régiségkereskedőre, aki később több mint száz tárgyat küldött ugyanoda.²⁷ A másik jelentős mozzanat az ismeretterjesztés fontosságának felismerése volt. Nemcsak tudományos összefoglalások jelentek meg erről az útvjáról (is), hanem ismeretterjesztő könyvében a nagyközönség talán először olvashatott többek között a már akkor is pusztuló mongol buddhista kultúráról²⁸ vagy a buddhista templomegyüttesekről, a tibeti és a kínai templomok eltéréseiről.²⁹ (Az ismeretterjesztésre Ligeti a későbbiekben is törekedni fog: afgán útvjáról is készít népszerű összefoglalót, egy másikat e két utazása nyomán Belső-Ázsiáról, és a magyar őstörténetről szóló kiadvány szerkesztését is magára vállalja. Egyedül a Japánban tett tanulmányútvjáról nem olvasható részletes, a nagyközönségnek szóló műve.)

Elvileg minden készen állt tehát arra, hogy hazatérve Magyarországon katedrához jusson. De nem ment ilyen egyszerűen.

Az egyetemi oktató

Ligeti Lajos 1931-ben tért vissza mongóliai útvjáról. Hiába ismerték a nevét tudományos körökben, hiába tudták róla, hogy megvan a felkészültsége az általa elsajátított tudományterületek oktatásához, hazatérése után évekig nem jutott egyetemi álláshoz. Egy géppel írott önéletrajzából tudjuk, hogy kezdetben az Eötvös Collegium biztosít neki szállást és ellátást, és ugyan megválasztják díjtalan tanársegédnek, ebből értelemszerűen nem tud megélni.³⁰ 1932-ben mongol nyelvészetből habilitál magántanárrá. Ekkor kezdi az oktatást, de juttatásban nem részesül, holott a jó szándék tanárai részéről folyamatosan érezhető: korábbi professzorai, Németh Gyula és Pröhle Vilmos a kezdetektől támogatják (ők ketten terjesztik fel magántanári ügyét, és ők is lesznek a bírálói³¹). Habilitációját követően folyamatosan mint fizetéstelen tanársegéd jelenik meg az intézmény almanachjaiban. Ahhoz, hogy fizetéshez jusson, egy további esemény is szükséges. 1934–1935-ben két félévet tanít Párizsban, és ottani kollégái nem-

²⁶ Fajcsák, *Kínai műgyűjtés*, 177.

²⁷ Fajcsák, *Kínai műgyűjtés*, 193/533. jegyzet.

²⁸ Ligeti, *Sárga istenek*, 30–35.

²⁹ Ligeti, *Sárga istenek*, 137–147.

³⁰ Idézi Róna-Tas, *Emlékezésed*, 4.

³¹ Ld. a kari tanács 1932. március 31-ei ülésének jegyzőkönyvét (vö. fentebb a 21. jegyzettel). Az eljárást Németh Gyula indította el az ugyanezen év január 25-én tartott ülésen.

csak állást, hanem francia állampolgárságot és japán ösztöndíjat is felajánlanak számára.³² Ennek hatására még 1934-ben kinevezik a Kelet-ázsiai Tanszékre előbb gyakornoknak, majd adjunktusnak.³³ (Nem kizárt, hogy a gyors döntésben egy néhány évtizeddel korábbi kudarc játszott szerepet, amikor az anyagi háttér hiánya miatt megghiúsult Stein Aurél hazahívása.³⁴)

Innentől fogva megnyugtatóan rendeződik Ligeti helyzete: 1939-ben nyilvános rendkívüli, 1941-ben nyilvános rendes tanárrá nevezik ki.³⁵ 1939-ben megalapítja a Belső-ázsiai Intézetet, majd nyilvános rendes tanári kinevezésének évében a Magyarságtudományi Intézet helyettes igazgatója lesz. 1942-ben, Pröhle Vilmos nyugdíjba vonulásakor díjtalanul elvállalja a Kelet-ázsiai Tanszék vezetését is.³⁶ Mindeközben folyamatosan dolgozik publikációin, és már 1936-ban levelező tagjává választja a Magyar Tudományos Akadémia.³⁷

Az általa oktatott tárgyak ismertetésekor érdemes feleleveníteni a szellemi kereteket. Egy 1932-ben írt, különnyomatként is megjelent cikkében³⁸ felvázolta a magyarság keleti kapcsolataival foglalkozó kutatások előtt álló feladatokat. Ennek során szisztematikusan felsorolta azokat a hatásokat, amelyek keletről érték eleinket, és már ennek áttekintésével is megállapítható, milyen hatalmas ismeretanyag feldolgozásáról van szó. Műve második részében az elvégzendő feladatok csoportosítása olvasható: egy ilyen szintézis megírása a magyar őstörténet fogalmának tisztázása mellett csak a különböző korokban, különböző térségekből érkező keleti hatások szisztematikus vizsgálatával lehetséges.³⁹

Elmondható, hogy Ligeti az oktatásban is erre a szisztematikusságra törekedett.⁴⁰ Órái jó részét nemcsak a keleti nyelvek hallgatóinak hirdette meg, hanem

³² Ligeti életrajza (ld. a 19. jegyzetet); Róna-Tas, *Emlékbeszéd*, 4.

³³ Róna-Tas, *Emlékbeszéd*, 4. Megjegyzendő, hogy az egyetemi almanachokban még az 1935/1936-os tanévben is fizetéstelen tanársegédként szerepel; https://adt.arcanum.com/hu/collection/ELTE_Almanach/ (2022. április 14.)

³⁴ Szentpétery Imre, *A Bölcsészettudományi Kar története, 1635–1935*. (A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Története, 4.) Budapest, 1935, 566.

³⁵ Ligeti életrajza (ld. a 19. jegyzetet); Róna-Tas, *Emlékbeszéd*, 4; ld. továbbá a megfelelő évek almanachjait.

³⁶ Ligeti életrajza (ld. a 19. jegyzetet); Róna-Tas, *Emlékbeszéd*, 4.

³⁷ Róna-Tas, *Emlékbeszéd*, 4.

³⁸ Ligeti Lajos, *A magyarság keleti kapcsolatai. Egy készülő szintézis alapelvei*. (Minerva-könyvtár, 39.) Budapest, 1932, 5–14 (különnyomat a *Minerva* folyóirat 1932. évi 11. évfolyamából).

³⁹ Ligeti, *A magyarság keleti kapcsolatai*, 14–25.

⁴⁰ Az általa tartott kurzusokat az 1932/1933–1945/1946 között megjelent egyetemi tanrendekben meghirdetett órák alapján ismertetem (https://adt.arcanum.com/hu/collection/ELTE_EgyetemiTanrendek/ [2022. április 14.]). Annyit azonban érdemes megjegyezni, hogy akkor is találkozhattunk a neve alatt futó kurzusokkal, amikor külföldi kutatóúton járt. 1936–1937 során pl. bő egy évet töltött Afganisztánban, ugyanakkor csak az 1936/1937-es tanévben nem hirdetett órákat. Ugyanez mondható el japán útjáról: a tanrendek kínálatából nem derülne ki, hogy 1940-ben hosszabb tanulmányutat tett a távol-keleti országban, ugyanis mindkét érintett félévben négy-

találkozunk velük a történelmi kurzusok között is. Megfigyelhető az a törekvése, hogy helyben szerzett ismereteit is beépítse előadásaiba. Feladatának tartotta, hogy a hallgatók a keleti stúdiumok minél több ágához férhessenek hozzá; ezzel magyarázható, hogy a megszüntetésétől félve elvállalta a fent említett tanszék-vezetői helyettesítést a Kelet-ázsiai Tanszéken. (Bár eredetileg helyettesítésről volt szó, ez az állapot egészen 1962-ig fennmaradt, amikor Csongor Barnabás vette át e tisztséget.)

A tanítás, a következő kutatónemzedék kinevelése mellett az egyetemen is feladatának tekintette az ismeretterjesztést. Ezzel magyarázható, hogy a szorosabban-lazábban véve magyar érdekeltségű kérdések mellett óráin előfordulnak a buddhizmussal kapcsolatos témák is.

Kezdve ez utóbbi területtel, már első tanítási évében hirdetett kurzusokat a mongol buddhizmus jellegzetességeiről, illetve a mongol lámakolostorok életéről is (az utóbbit a következő tanévben is folytatta). Később (több év kihagyás után) mongol buddhista szövegeket olvasott a hallgatóival; ezt a vizsgált korszak végén megismételte, kiegészítve egy ujjur buddhizmussal foglalkozó kurzussal. Érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy bár nyilvánvalóan tarthatott volna általános bevezető vagy áttekintő órákat a buddhizmus egészéből, hiszen tanulmányai, utazásai és saját kutatásai révén erre egyértelműen alkalmas volt, ő kizárólag olyan témákból adott elő, amelyekről személyesen tapasztalata volt, vagy közvetlen kutatásának tárgyát alkották. Ez a hozzáállás a fő kutatási irányába tartozó kurzusoknál is megmutatkozott.

Fő érdeklődési területével, a magyar őstörténet keleti kapcsolataival foglalkozó tárgyaira térve látható, hogy a nyelvészeti és a történeti stúdiumokat egyaránt fontosnak tartotta. 1942-ig, fent említett helyettesítéséig, zömmel mongol nyelvi órákat tartott: rendszeresen hirdetett kezdő és haladó kurzusokat, illetve mongol nyelvjáráásokat is tanított. Szövegolvasás-óráin elsősorban a magyar történelemhez, illetve a magyarság korai történetéhez kapcsolódó forrásokat tárgyalta. Ezek voltak azok az alkalmak, amikor nemcsak mongol szövegeket dolgozott fel a hallgatóival, hanem más nyelvekben való széleskörű jártasságának is hasznát vette. Kurzusokat hirdetett a tatárjárás mongol és nyugat-európai írott emlékeiről, az ázsiai hunokról és az avarokról, valamint az ujjurokról szóló írott forrásokról, illetve általában a Közép-Ázsiára vonatkozó szövegemlékekről. Ilyenkor a mongol mellett türk, kínai, tibeti, ujjur, illetve latin és görög szövegekkel egyaránt foglalkozott. A nyelvórák és a szövegemlékeket feldolgozó alkalmak mellett a térség történetét is részletesen tárgyalta. Előadásaiban sorra vette az ottani birodalmakat (hunok, avarok, türkök és persze mongolok,

négy témát is meghirdetett. De ugyanígy semmi sem utal arra, hogy 1934–1935-ben Párizsban tanított. Arról, hogy az órákat megtartották-e helyette, vagy a hallgatóknak más módon kellett felkészülniük, esetleg elmaradtak, nem találtam adatot (az életrajzok nem említik, és a kari tanácskiüléseken sem került szóba a kérdés).

külön órát szentelve Dzsingisz kánnak), tartott áttekintő kurzusokat, kitért a térség és Szibéria kapcsolataira, de speciális kérdésekre (például a mongol törzsi rendszer, az ujjur–mongol naptár) is fordított egy vagy több félét. A fentiek mellett 1934-től 1939-ig, nyilvános rendkívüli tanári kinevezéséig ő tartotta Németh Gyula (szinte biztos, hogy csak névleges) felügyeletével a magyar őstörténeti proszemináriumokat is.

1942-től, amikor helyettesíteni kezdett a Kelet-ázsiai Tanszéken, a fenti témákat kisebb óraszámban folytatta, és felszabadult idejében kínai, tibeti és mandzsu nyelvórákat, nyelvészeti kurzusokat, szövegolvasásokat tartott (sőt, a tibeti nyelvoktatást már egy félévvel korábban elkezdte), valamint a kínai történetírókkal is részletesebben foglalkozott.

A Ligeti Lajos oktatta stúdiumok összegzéseként elmondható: nemcsak a hazai tibetológia megalapítójaként alkotott maradandót (e téren az általunk vizsgált korszakban épphogy elkezdte a munkát),⁴¹ hanem tanári tevékenységével jelentősen kitágította a magyar őstörténet-kutatás kereteit is. Bár ezen a területen többek között az őt felkészítő Gombocz Zoltán és Németh Gyula jelölték ki az utat, Ligeti ezt kiszélesítette, új tudományágak bevonásával gazdagította.

Annak, hogy ekkoriban milyen tanáregyéniség lehetett, csak egy, a korszak végét felelevenítő interjúbán bukkantam nyomára. Ezt a beszámolót egy későbbi tanítványa visszaemlékezésével együtt figyelembe véve feltételezhetjük, hogy azt a tudományos alaposságot, amelyet korábban sajátított el és magától mindig is elvárt, tanítványaitól is megkövetelte.

Csongor Barnabás, aki később az utóda lett a Kelet-ázsiai Tanszéken, 1942-ben kezdett Ligetinél tanulni. Amikor kiderült, hogy méltó és alkalmas a komolyabb stúdiumokra, havi rendszerességgel nagyon alaposan kikérdezte tőle a feladott anyagot, később pedig olyan kutatási területet talált a számára (ujgur, majd tibeti szövegek kínai szórványainak nyelvtörténeti vizsgálata), amellyel a magyar körülmények között is nemzetközi jelentőségű eredményeket érhetett el.⁴²

Róna-Tas András, aki tibetológusként indult, majd a mongol és török nyelvek vizsgálatán keresztül jutott el (azaz inkább vissza) a magyar őstörténeti források tanulmányozásáig, azt írja pályájának kezdetéről, hogy egyetemi éveiben a legnagyobb hatást Ligeti Lajos szemináriumai gyakorolták rá. Amelyik szemináriumú dolgozatban látott fantáziát, azt részletesen, pontról pontra szedte ízekre, a javítás szándékával. Róna-Tas egyik dolgozatát öt-hat alkalommal javíttatta át, de a végeredménnyel annyira elégedett volt, hogy 1955-ben, szerzőjének utolsó éves korában az megjelenhetett az *Acta Orientalia Hungarica* folyóiratban.⁴³

⁴¹ Róna-Tas, *Emlékbeszéd*, 5.

⁴² Galambos, *Interjú*, 15–18.

⁴³ Róna-Tas András, *Történetem nézetei. Család, pálya és filozófia. Egy magyar értelmiségi nyolc évtizede*. Budapest, 2018, 80–81.

Zárszó

A jelen cikk Ligeti Lajos gondolataival kezdődött, az összegzéshez is érdemes tőle idéznünk: „Tudományos eszközökkel, az egykorú források felkutatásával, a nyelv, a szokások, az embertan vallatára fogásával tudjuk csak megközelíteni a nagy kérdést: hol alakult ki a magyar nép, milyen körülmények között ment végbe ez a folyamat, milyen események segítették vagy kényszerítették régi hazájának elhagyására, végül, hogyan, merre jutott mai hazájába.”⁴⁴

Bár a fenti sorokat korábban vetette papírra, mint az írásom elején idézetteket, a hivatkozás sorrendje nem véletlen. Ligeti olyan tudományterület, a magyar őstörténet kutatása felé fordult, ahol szép számmal jelentek meg dilettáns nézetek – de ahol rendelkezésre állt a tudományos eszköztár is ahhoz, hogy megalapozott eredményekre jusson. Az előbbihez elég némi felületes olvasottság, jól (és dicsőségesen) hangzó elgondolások kritikátlan átvétele, az utóbbihoz – ezúttal is láthattuk – hosszú évek felkészültsége, széles körű nyelv- és tárgyismeret, helyi tapasztalatszerzés, az eredmények kritikus vizsgálata szükséges, valamint azok megosztása a nemzetközi tudományos élettel. Még Ligeti később világhírűvé vált tanítványai közt is akadt olyan, aki ködös elméletekkel a fejében érkezett az egyetemre, hogy ott döbbenjen rá, mit is jelent a tudománnyal foglalkozni.⁴⁵ Ez utóbbihoz, aki komolyan gondolta, minden segítséget megkapott Ligeti Lajostól, ő ugyanis nemcsak saját felkészülésének éveiben törekedett a minél szélesebb körű ismeretszerzésre, hanem hallgatóinak is megadta ezt a lehetőséget. Annak fényében, hogy már a múlt század húszas-harmincas éveiben olyan tudósok tanítottak az egyetemen, akik a birtokukban lévő hatalmas ismeretanyag mellett a rendszerezett, kritikus, azaz tudományos gondolkodás átadására is törekedtek, illetve eredményeiket népszerű formában is közzétették, különösen fájó, hogy napjainkban ismét erőre kapott a magyarsággal kapcsolatos fantazmagóriákat hallatók hangja.

Nem Ligeti Lajoson múlt.

The academic activity of Lajos Ligeti in the Horthy era (1921–1944)

Zoltán PÁLFI

Lajos Ligeti was a highly influential scholar of Hungarian Orientalistics. While investigating the eastern relations of the early history of the Hungarians, he had a long-lasting impact on numerous academic disciplines, trained world-famous

⁴⁴ Ligeti Lajos, *Az ismeretlen Belső-Ázsia*. Budapest, 1940, 341.

⁴⁵ Csongor Barnabás mondta a vele készített interjúban, hogy eredetileg azért ment az egyetemre, hogy bebizonyítsa a japán–magyar nyelvrokonságot. Ld. Galambos, Interjú, 7.

students, organized the higher educational framework of the fields he studied, initiated a journal, edited book-series, and made his results widely acknowledged. The present article deals with Ligeti's academic activities showing who were the teachers who paved his early career, how did he become a professor, and what was the intellectual environment and institutional framework like in his time.